

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7986>

Number: 74 , p. 155-164, Spring 2019

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / Article Acceptance Date

21.01.2019

22.03.2019

Yayınlanma Tarihi / The Published Date

25.03.2019

YENİ UYGUR TÜRKÇESİ KUR'AN-I KERİM TERCÜMESİNDE SOYUT VARLIKLAR

*ABSTRACT ASSETS IN THE MODERN UYGHUR TURKISH TRANSLATION
OF THE QURAN*

Dr. Öğr. Üyesi Erol Topal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9773-0389>

*Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı,
etopal@kastamonu.edu.tr*

Öz

XIII. yüzyıldan sonra Türk yazı dili, Batı ve Kuzey-Doğu olmak üzere ikiye ayrılmış ve XIX. yüzyıla kadar da bu şekilde gelişmiştir. Kuzey-Doğu Türkçesi ise XV. Yüzyıldan itibaren Kuzey ve Doğu Türkçesi olarak ikiye ayrılmıştır. Doğu Türkçesini Çağatayca oluşturmaktadır. Bugün kullanılan Yeni Uygur Türkçesi ve Özbek Türkçesi Çağataycanın devamıdır.

Uygur Türkleri, 1930'lu yıllara kadar edebî dil olarak Çağatay Türkçesini kullanmıştır. Bu tarihten sonra Ürimçi (Urumçi) ağızını merkez kabul eden Kâşgar, Aksu, Kumul, Turfan ve İli vilâyetlerinin ağızlarıyla birlikte Uygur Türklerinin tamamına yakınının dilini içine alan "merkezî şive"yi edebî dil haline getirmişlerdir. Türkçe var olduğu andan günümüze kadar pek çok alanda eserler vermiştir. Türkçenin eserlerinden biri de dini metinlerdir.

Dini metinler, dillerin kelime hazinelerine yenilerini katmaları ve bu yolla kelime hazinelerini zenginleştirmeleri bakımından çok önemlidir. Çünkü bu tür metinler bir dil için yeni kavramlar demektir. Dini metinler içinde en değerli olanı Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim, 11. yy'dan beri Türkçeye tercüme edilmektedir. Bu tercüme sayesinde yüzlerce dini terim dilimize kazandırılmıştır. İlk tercümelemlerde dini terimlerin daha çok Türkçe karşılıkları verilmeye çalışılırken son dönem tercümelemlerde terimlerin ya Arapçasının ya da Farsça karşılığının tercih edildiği görülmektedir. Bu çalışmadaki amaç, dini terimlerin bazılarının Yeni Uygurca tercümede ne kadarının Yeni Uygurca ne kadarının Arapça veya Farsça olduğunu belirlemektir. Çalışmada esas alınan Yeni Uy-

gurca tercüme, Muhammet Salih tarafından Arabistan kralı Fahd bin Abdü'l-aziz al Suûd'un isteği üzerine 1992 yılında yapılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de gerek soyut gerekse somut olarak pek çok konu işlenmiştir. Bu konuların tamamının incelenmesi çok geniş yer tutacağından mevcut çalışmada kısıtlama yapılmıştır. Bu çalışmada, Muhammet Salih tarafından yapılmış olan Yeni Uygur Türkçesi Kur'an-ı Kerim tercümesinde geçen cin, şeytan, melek kavramlarının sadece isim olanları incelenmiştir. Çalışma yapılırken ilk önce cin, şeytan, melek, kavramlarının ve bunların diğer isimlerinin Kur'an-ı Kerim'de geçtiği yerler ayet ayet tespit edilmiştir. Daha sonra bu kavramların Yeni Uygur Türkçesi Kur'an-ı Kerim tercümesindeki karşılıkları ve anlamları yazılmıştır. Ayrıca terimin ilk geçtiği ayet de örnek olarak gösterilmiştir. Çalışmanın sonunda tespit edilen terimlerin ne kadarının Yeni Uygurca ne kadarının Arapça ve ne kadarının Farsça olduğu sayısal değerlerle belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Dini Terim, Yeni Uygurca Karşılık

Abstract

Turkish written language divided into two groups as West and North-East after the 13th century, and it developed in this way until the 19th century. North-East Turkish also divided into two different groups as North and East Turkish after 15th century. Eastern Turkish is formed by Chagatai language. Modern Uyghur Turkish and Uzbek Turkish used today are the continuation of Chagatai.

Uyghur Turks used Chagatai Turkish as the literary language until the 1930s. After this date, the 'central dialect' that included almost all the languages of the Uyghur Turks along with the dialects of Kashgar, Aksu, Kumrul, Turfan and Ili provinces which accepted the Urumqi (Ürimçi) dialect as the central one was turned into the literary language. Several works have been produced in many fields from the moment of the first appearance of Turkish to the present. One of the works of Turkish language is religious texts.

Religious texts are very important in terms of adding new items to the vocabulary of the languages and thus enriching the vocabulary because such texts mean new concepts for a language. The most valuable of the religious texts is the Quran. The Quran has been translated into Turkish since the 11th century. Thanks to these translations, hundreds of religious terms have been added to Turkish. While Turkish equivalents of religious terms were attempted to be used in the first translations, it is seen that the Arabic or Persian equivalents of the terms have been preferred in the recent translations. The aim of this study is to determine how many of the religious terms in the Modern Uyghur translation of the Quran are in Modern Uyghur and how many in Arabic or Persian. The Modern Uyghur translation that is used in this study was made by Muhammed Salih in 1992 upon the request of Fahd bin Abdul-Aziz Al Saud, the king of Arabia.

In Quran, many subjects have been dealt with in both abstract and concrete forms. Since the examination of all of these issues will take a very large part, the present study has been limited. In this study, only the noun forms of genie, demon and angel concepts which are mentioned in Modern Uyghur Turkish translation of the Quran by Muhammed Salih were examined. First, the places where the concepts of genie, devil and angel and the other names of these were mentioned in the Quran were located verse by verse. Then, the equivalents and meanings of these concepts in the Modern Uyghur Turkish translation of the Quran were written. In addition, the first verse where the term was mentioned is shown as an example. At the end, how much of the identified terms is in Modern Uyghur and how much in Arabic or Persian are indicated by numerical values.

Key Words: Quran, Religious Term, Modern Uyghur Equivalents

GİRİŞ

XIII. yüzyıla kadar Türkçe, bütün Türkler için tek bir yazı dilidir. Ancak XIII. yüzyıldan sonra Türk yazı dili, Batı ve Kuzey-Doğu olmak üzere ikiye ayrılmış ve XIX. yüzyıla kadar da bu şekilde gelişmiştir.

Kuzey-Doğu Türkçesi, XIII. ve XIV. yüzyıllarda eski Türkçenin devamı olarak eski ve yeni arasında köprü vazifesi görmüş, XV. yüzyıldan itibaren de Kuzey Türkçesi ve Doğu Türkçesi olarak iki yazı diline ayrılmıştır. Kuzey Türkçesi, Kıpçak Türkçesi; Doğu Türkçesi ise Çağatay Türkçesidir (Ergin, 1997: 14). Eski Uygurca, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi yoluyla Yeni Uygur Türkçesine bağlanmaktadır. Yeni Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesiyle birlikte Çağataycanın devamıdır.

Uygur Türkleri, 1930'lu yıllara kadar edebî dil olarak Çağatay Türkçesini kullanmıştır. Bu tarihten sonra Ürimçi (Urumçi) ağızları merkez kabul eden Kâşgar, Aksu, Kumul, Turfan ve İli vilâyetlerinin ağızlarıyla birlikte Uygur Türklerinin tamamına yakınının dilini içine alan "merkezî şive"yi edebî dil haline getirmişlerdir. Ana hatlarıyla üç gruba ayrılan Yeni Uygur Türkçesi ağızlarının diğer iki grubunu Hoten, Lopnor ağızları oluşturmaktadır (Öztürk, 1994, s. 1).

Tarihi seyri içinde Türkçe, bir çok alanda pek çok eser vermiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri de dini metinlerdir. Dini metinler, dillerin kelime hazinelerine yenilerini katmaları ve bu yolla kelime hazinelerini zenginleştirmeleri bakımından çok önemlidir. Çünkü bu tür metinler bir dil için yeni kavramlar demektir. Dini metinler içinde en değerli olanı Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye ilk tercümesinin ne zaman, nerede, kim ya da kimler tarafından yapıldığına dair kesin bilgilere henüz ulaşamamıştır. Ancak kesin olan bir şey vardır ki o da Samanî hükümdarı, Samanî Mansûr ibn Nûh'un buyruğu üzerine, Buhara'da, Taberî'nin hacimli Kur'an tefsiri esas alınarak yapılan ilk Farsça tercümenin Türkçe tercüme için örnek

olduğudur. Bununla birlikte İlk Türkçe tercümenin Türklerin İslamiyet'i devlet dini olarak kabul etmelerinden sonra yazılmış olduğu tahmin edilebilir. Bu da ilk tercümenin Karahanlı Türkçesi ile yapılmış olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Kur'an-ı Kerim, 11. yy'dan beri Türkçeye tercüme edilmektedir. Bu tercüme sayesinde yüzlerce dini terim dilimize kazandırılmıştır. İlk tercümelemlerde dini terimlerin daha çok Türkçe karşılıkları verilmeye çalışılırken son dönem tercümelemlerde terimlerin ya Arapçasının ya da Farsça karşılığının tercih edildiği görülmektedir. Bu çalışmadaki amaç, dini terimlerin bazılarının Yeni Uygurca tercümede ne kadarının Yeni Uygurca ne kadarının Arapça veya Farsça olduğunu belirlemektir. Çalışmada esas alınan Yeni Uygurca tercüme, 1992 yılında Muhammet Salih tarafından yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de namazdan oruca, imandan kâfirliğe, maldan mirasa, cennetten cehenneme, cinden şeytana, haramdan helale, eski kavimlere, yoldan çıkmış olanlara indirilen azaba ve Hristiyanlıktan Yahudiliğe kadar pek çok konu işlenmiştir. Bahsi geçen konuların tamamının incelenmesi çok geniş yer tutacağından mevcut çalışmada kısıtlama yapılmıştır. Bu çalışmada, sadece Ala-uddin Mansur tarafından yapılmış olan Yeni Uygur Türkçesi Kur'an-ı Kerim tercümesinde geçen cin, şeytan, melek, gibi soyut kavramlardan isim olarak geçenleri incelenmiştir. Çalışma yapılırken ilk önce cin, şeytan, melek kavramlarının ve bunların diğer isimlerinin Kur'an-ı Kerim'de geçtiği yerler ayet ayet tespit edilmiştir. Daha sonra bu kavramların Yeni Uygur Türkçesi Kur'an-ı Kerim tercümesindeki karşılıkları ve anlamları yazılmıştır.

Kur'an tercümelemlerinin yeteri kadar incelenmemiş olması bu araştırmanın yapılmasındaki temel sebeplerden biridir. Ayrıca bu çalışma dilimizin zenginliğini ve güzelliğini ortaya koyması bakımından da öneme sahiptir. Bu tür araştırmalar çoğaldıkça Türk dilinin fonetik, morfolojik ve zengin leksikolojik özelliği daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır.

1. İNCELEME

1.1. Şeytan, Cin, Melek

- Ar. غُرُور **ğarūr:** 31/33, 35/5, 57/14.
 YUyg. **şäytān:** Dini düşünce boyunca insanları din yolundan çıkararak, kötülüğe sevkeden efsanevi mahluk, iblis. "... Allahnıñ vädisi häqiqätän häqtur, silärni härgiz dunyā tirikçiliki mäğrur qılmissun, şäytänniñ silärni Allahnıñ äpusiniñ kählik bilän mäğrur qılışığa yol qoymanlar" 31/33, 35/5, 57/14.
- Ar. خَنَّاس **xannās:**114/4.
 YUyg. **şäytān:** Dini düşünce boyunca insanları din yolundan çıkararak, kötülüğe sevkeden efsanevi mahluk, iblis. "... kişilärniñ dillirida väsväsä qılğuçi cinlardan vä insānlardan bolğan yoşurun şäytänniñ väsväsisiniñ şärridin panah tiläymän" 114/4.
- Ar. إبليس **iblis:** 2/34, 7/11, 15/31, 15/32, 17/61, 18/50, 20/116, 26/95, 34/20, 38/74, 38/75.
 YUyg. **iblis:** Dini düşünce göre insanları yoldan çıkararak kötü yola sevkeden rezil mahluk. "... iblis (säcdä qiliştin) baş tarttı, tākābburluq qıldı, u kâpir-lardin bolup kâti" 2/34, 7/11, 15/31, 15/32, 17/61, 18/50, 20/116, 26/95, 34/20, 38/74, 38/75.
- Ar. شَيْطَانٍ **şeytān-şeyātün:** 2/14, 2/36, 2/102², 2/168, 2/208, 2/268, 2/275, 3/155, 3/175, 4/38, 4/60, 4/76², 4/83, 4/117, 4/119, 4/120, 5/90, 5/91, 6/43, 6/68, 6/71, 6/112, 6/121, 6/142, 7/20, 7/22, 7/27², 7/30, 7/175, 7/200, 7/201, 8/11, 8/48, 12/5, 12/42, 12/100, 14/22, 16/63, 16/98, 17/27², 17/53², 17/64, 18/63, 19/44², 19/45, 19/68, 19/83, 20/120, 21/82, 22/3, 22/52², 22/53, 23/97, 24/21², 25/29, 26/210, 26/221, 27/24, 28/15, 29/38, 31/21, 35/6, 36/60, 37/7, 37/65, 38/37, 38/41, 41/36, 43/36, 43/62, 47/25, 58/10, 58/19³, 59/16, 67/5.
 YUyg. **1.cin:** Dini düşünceye göre terk edilmiş yerlerde, kişiye insan veya başka nesnelere şeklinde görülen ve insana kötülük getireceğine inanılan efsanevi mahluk. "Cazānā ösüm yegän ädämlär (qiyāmät küni görliridin) cin çepilip qalğan sarañ ädämlärdäk qopidu ..." 2/275.
2.şayātün: Şeytanlar. "Ular möminlär bilän uçaşqinida: " Biz imān eyttuq deyişidu, şayātünliri (yäni munāpiq kattibaşliri) bilän cayda tepişqanda bolsa: "Biz häqiqätän silär bilän billimiz, päqät (tilimizniñ uçidila imān eytip qoyup) möminlärni mäsxirä qilimiz" däydu" 2/14.
3.şäytān(lar): Dini düşünce boyunca insanları din yolundan çıkararak, kötülüğe sevkeden efsanevi mahluk, iblis "Şäytān u ikkisini teyildurdi (yäni män'i qilingan dārāxnıñ mevisini yegüzüp xatālaşturdi),..." 2/36, 2/102², 2/168, 2/208, 2/268, 3/155, 3/175, 4/38, 4/60, 4/76², 4/83, 4/117, 4/119, 4/120, 5/90, 5/91, 6/43, 6/68, 6/71, 6/112, 6/121, 6/142, 7/20, 7/22, 7/27², 7/30, 7/175, 7/200, 7/201, 8/11, 8/48, 12/5, 12/42, 12/100, 14/22, 16/63, 16/98, 17/27², 17/53², 17/64, 18/63, 19/44², 19/45, 19/68, 19/83, 20/120, 21/82, 22/3, 22/52², 22/53, 23/97, 24/21², 25/29, 26/210, 26/221, 27/24, 28/15, 29/38, 31/21, 35/6, 36/60, 37/7, 37/65, 38/37, 38/41, 41/36,

- Ar. شَيْطَانِ الرَّجِيمِ
YUyg. 43/36, 43/62, 47/25, 58/10, 58/19³, 59/16, 67/5.
şeytāni'l-rācīm: 3/36, 15/17, 16/98, 81/25.
qoğlandi şäytān: Kovulmuş şeytan. "... mән häqiqätän uniñ üçün, uniñ ävlädiliri üçün sana seğiniñ qoğlandi şäytändin panah tiläymän" 3/36, 15/17, 16/98, 81/25.
- Ar. طَاغُوت
YUyg. **tağūt:** 2/256, 2/257, 4/51, 4/60, 4/76, 5/60, 16/36, 39/17.
1.şäytān: Dini düşünce boyunca insanları din yolundan çıkararak, kötülüğe sevkeden efsanevi mahluk, iblis. "... ular butğa vä şäytānğa işinidu ..." 4/51, 2/257, 4/60, 4/76, 5/60, 16/36, 39/17.
2.tağūt: Şeytan, put. "... kim ki tağut (yäni Allahdin başqa barçä mabūd)ni inkār qilip Allahğa imān eytidikän, ..." 2/256.
- Ar. وَسْوَاس
YUyg. **vesvās:** 114/4.
väsväsä qilğuçı: İnsanları vehime endişeye sevkeden. Şeytan. "... insānlarınñ İlähi (Allah)ğa siğiniñ, kişilärniñ dillirida väsväsä qilğuçı cinlar-din ..." 114/4.
- Ar. عَفْرِيْت
YUyg. **ifrit:** 27/39.
ifrit: Zararlı ve korkunç mitolojik mahluk. "Cindin bolğan ifrit eytti: "Män uni ornunđin turuştin burun saña elip kelimän, män uni elip kelişkä älvättä qädirmän, işänçlikmän" 27/39.
- Ar. جِنَّ
YUYg. **cinn:** 6/100, 6/112, 6/128, 6/130, 7/38, 7/179, 11/119, 15/27, 17/88, 18/50, 27/17, 27/39, 32/13, 34/12, 34/14, 34/41, 37/158², 41/25, 41/29, 46/18, 46/29, 51/56, 55/15, 55/33, 55/39, 55/56, 55/74, 72/1, 72/5, 72/6, 114/6.
cin(lar): Korkunç, efsane yaratıklar. "Cinlarni Allah yaratqan tursa, (muşriklar) cinlarni Allahğa şerik qilivelişti, Allahğa cahälättin oğul, qizlarni oydurop çiqirişti, Allah (muşriklar eptira qilğan nārsilärdin) paktur, ularniñ süpätligänliridin üstündür" 6/100, 6/112, 6/128, 6/130, 7/38, 7/179, 11/119, 15/27, 17/88, 18/50, 27/17, 27/39, 32/13, 34/12, 34/14, 34/41, 37/158², 41/25, 41/29, 46/18, 46/29, 51/56, 55/15, 55/33, 55/39, 55/56, 55/74, 72/1, 72/5, 72/6, 114/6.
- Ar. مَلَك
YUyg. **melek:** 2/102, 6/8, 6/50, 7/20, 11/12, 11/31, 12/31, 25/7, 53/26, 69/17, 89/22.
päriştä(lär): Dini inanç boyunca Allah'ın vazifelerini yapan, cenneti ve cehennemi yöneten kanatlı gayri tabii mahluk. "... Ular Bābildiki Hārut - Mārut deyilidiğan ikki päriştigä nāzil qilingan sehirmi ögittitti ..." 2/102, 6/8, 6/50, 7/20, 11/12, 11/31, 12/31, 25/7, 53/26, 69/17, 89/22.
- Ar. مُلْقِيَات
YUyg. **mülqiyāt:** 77/5.
päriştilər: Dini inanç boyunca Allah'ın vazifelerini yapan, cenneti ve cehennemi yöneten kanatlı gayri tabii mahluk. "... vähyini (päyğāmbärlärgä) elip çüşküçi päriştilər bilän ..." 77/5.
- Ar. جَبْرِيْل
YUyg. **cibril:** 2/97, 2/98, 66/4.

- YUyg. **cibriil:** Cebrail. "Eytin ki, "Cibriilğa düşmân bolğan âdâm (Allahğa düşmândur) ..." 2/97, 2/98, 66/4.
- Ar. رُوح **rûh:** 16/2, 19/17, 40/15, 42/52, 58/22, 70/4, 78/38, 97/4.
YUyg. **1.Cibriil:** Cebrail. "Cibriil vâ pârîştîlâr sâp bolup turup ketidiğan kündä (yâni qiyâmättä), ..." 78/38, 97/4.
2.Qur'an: İslam dininin mukaddes kitabı. "Şuniñdäk (yâni başqa pâyğâmbärlärgä vâhiy qilğandäk) ämrimiz boyıçâ saña Qur'ânı vâhiy qilduq,..." 42/52.
3.roh: Dini düşünceye göre insan hayattaken tende bulunan ölünce tenden çıkan gayri tabii amil. Metinde Cebrail anlamında kullanılmıştır. "U pârdä tartip kişilärdin yoşurundi, unıñğa bizniñ rohimizni (yâni Cibriil äläyhis-salâmni) ävättuq, u Märyämğä becirim âdâm süritidä köründi" 19/17, 70/4,
4.vâhiy: Dini düşüncelerde Allah tarafından Cebrail (a.s.) aracılığıyla peygamberlere gönderilen haber. "Allah öz irâdisi boyıçâ xâliğan bändiliriğä pârîştîlârni vâhiy bilân nâzil qilip (mundaq dâydu): ..." 16/2, 40/15.
- Ar. هَارُوتَ وَمَارُوتَ **hârût ve mârût:** 2/102.
Kar. **hârût-mârût:** 2/102.
YUyg. **hârût-mârût:** Efsanelerdeki, varlık tekniğini bilen melekler. "... Ular Bâbildiki Hârût - Mârût deyilidiğan ikki pârîştîğä nâzil qilingan sehirni ögitätti ..." 2/102.
- Ar. قُوَى **quvâ:** 53/5.
YUyg. **küçlük pârîştä (Cibriil):** Güç ve kuvveti diğêrlerine göre daha fazla olan melek, Cebrail. "vâhyini unıñğa küçlük pârîştä (Cibriil) tälim bârdi" 53/5.
- Ar. كِرَامًا كَاتِبِينَ **kirâmen qâtibîn:** 82/11.
YUyg. **hürmätlik pârîştälâr:** Dini inanç boyunca Allah'ın vazifelerini yapan, cenneti ve cehennemi yöneten kanatlı gayri tabii mahluk. "Ular (Allahniñ dârgâhida) hürmätlik pârîştîlâr bolup, (silärniñ sözliriñlarni vâ ämälliriñlar)ni yezip turidu" 82/11.
- Ar. مَلَائِكَةً **melâ'ike:** 2/30, 2/31, 2/34, 2/98, 2/161, 2/177, 2/210, 2/248, 2/285, 3/18, 3/39, 3/42, 3/45, 3/80, 3/87, 3/124, 3/125, 4/97, 4/136, 4/166, 4/172, 6/93, 6/111, 6/158, 7/11, 8/9, 8/12, 8/50, 13/13, 13/23, 15/7, 15/8, 15/28, 15/30, 16/2, 16/28, 16/32, 16/33, 16/49, 17/40, 17/61, 17/92, 17/95, 18/50, 20/116, 21/103, 22/75, 23/24, 25/21, 25/22, 25/25, 33/43, 33/56, 34/40, 35/1, 37/150, 38/71, 38/73, 39/75, 41/14, 41/30, 42/5, 43/19, 43/53, 43/60, 47/27, 53/27, 66/4, 66/6, 70/4, 74/31, 78/38, 97/4.
YUyg. **pârîştîlâr:** Dini inanç boyunca Allah'ın vazifelerini yapan, cenneti ve cehennemi yöneten kanatlı gayri tabii mahluk. "Öz vaqtida Pâroârdigâriñ pârîştîlârgä: "Män yäryüzidä xâlipä (yâni orunbasar) yaritimän" dedi ..." 2/30, 2/31, 2/34, 2/98, 2/161, 2/177, 2/210, 2/248, 2/285, 3/18, 3/39, 3/42, 3/45, 3/80, 3/87, 3/124, 3/125, 4/97, 4/136, 4/166, 4/172, 6/93, 6/111, 6/158,

7/11, 8/9, 8/12, 8/50, 13/13, 13/23, 15/7, 15/8, 15/28, 15/30, 16/2, 16/28, 16/32, 16/33, 16/49, 17/40, 17/61, 17/92, 17/95, 18/50, 20/116, 21/103, 22/75, 23/24, 25/21, 25/22, 25/25, 33/43, 33/56, 34/40, 35/1, 37/150, 38/71, 38/73, 39/75, 41/14, 41/30, 42/5, 43/19, 43/53, 43/60, 47/27, 53/27, 66/4, 66/6, 70/4, 74/31, 78/38, 97/4.

- Ar. مَلَاً **melā'il-a'lā:** 37/8, 38/69.
YUyg. **pəriştilər:** Dini inanç boyunca Allah'ın vazifelerini yapan, cenneti ve cehennemi yöneten kanatlı gayri tabii mahluk. "(Ādām āläyhissalām toğrisida) munāzirilişivatqan çağda, män ularniñ ähvālini bilmäyttim" 37/8, 38/69.
- Ar. رُوحُ الْأَمِينِ **rūhü'l-emīn:** 26/193.
YUyg. **Cibriil:** Cebrail. "Āgāhlandurğuçılardin boluşuñ üçün, işänçilik Cibriil uni seniñ qälbiñgü elip çüşti" 26/193-194.
- Ar. رُوحُ الْقُدُسِ **rūhi'l-qudüs:** 2/87, 2/253, 5/110, 16/102.
YUyg. **1.Cibriil:** Cebrail. "Eytqin ki, Qur'ānni Cibriil möminlärniñ (imānini) mustāhkām qiliş üçün, ..." 16/102.
2.rohulqudus: Cebrail. "... hämdä uni rohulqudus (yäni Cibriil) bilän yöli-
duq...." 2/87, 2/253, 5/110.
- Ar. رُسُلٌ **rusul: (ölüm meleği anlamında)** 6/61, 7/37.
YUyg. **pəriştälär:** Dini inanç boyunca Allah'ın vazifelerini yapan, cenneti ve cehennemi yöneten kanatlı gayri tabii mahluk. "... birinlarğa ölüm kalsä, uni bizniñ pəriştilirimiz qäbzi rüh qilidu ..." 6/61, 7/37.
- Ar. مَلَكُ الْمَوْتِ **melekü'l- mevt:** 32/11.
YUyg. **muäkkäl qilingan päriştä:** Görevli melek. (Azrail). "Eytqin ki, "Silärniñ (ceniñlarni elişqa) muäkkäl qilingan päriştä silärniñ ceniñlarni alidu, andin Pärvārdigärinlärniñ dārgāhiğa qayturulisilär" 32/11.
- Ar. مِيكَالٍ **mikāl:** 2/98.
YUyg. **mikāil:** Rızıkların taksimine memur dört büyük melekten biri. "Kim ki Allahni, Allahniñ pəriştilirini päygämbärlirini, Cibriilni Mikāilni düşmān tudikān (Allahni düşmān tutqan bolidu), Şübhisiz ki, Allah kāpirlarni düşmān tutidu" 2/98.
- Ar. مُتَلَقِّينَ **müteleqqiyān:** 50/17.
YUyg. **ikki päriştä:** İki melek. "İnsanniñ oñ tärripidä vä sol tärripidä olturup xatirläydigan ikki päriştä bar, ..." 50/17.
- Ar. زَبَانِي **zebāni:** 96/18.
YUyg. **zabānilär:** Cehennemlikleri cehenneme atmak için görevlendirilmiş melekler. "Biz zabānilär (yäni cāhännämniñ küçlük-qattiq qol pəriştilirini)ni

çaqirımız" 96/18.

Ar. خَزَنَةُ جَهَنَّمَ
YUyg.

xazeneti cehennem: 40/49.

dozaxqa muäkkäl päriştilär: Cehennemde görevli melekler. "Dozaxtilär dozaxqa muäkkäl päriştilärgä: "Silär Pärvârdigârinlarğa duâ qilinlar, u bizdin bir künlük äzâbni yeniklätsä ikän" däydu" 40/49.

Kur'an-ı Kerim'de geçen ve gözle görülemeyen soyut mahlûklar olan **şeytan**, **cin**, **melek** terimlerinden şeytanla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de *şeytan* (çoğulu *şeyâtîn*), *iblis*, *tağut*, *ğarür*, *xannäs* kelimeleri kullanılmıştır. Uygurca tercümede, mütercim *iblis* kelimesini aynen kullanmayı tercih etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de daha sık kullanılan *şeytan* (çoğulu *şeyâtîn*), kelimesi için Uygurca tercümede kelimeye, bir yerde kelimenin Arapça çoğulu *şayâtün*, bir yerde *cin*, diğer yerlerde de Arapça *şäytân* kelimesi ve bu kelimeye Türkçe çoğul eki {+lär} getirilerek karşılık verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de dört yerde geçen şeytâni'l-raçim ifadesi Uygurca tercümede her yerde, kovulmuş şeytan anlamında *qoğlandi şäytân* diye tercüme edilmiştir. *Tağut* kelimesi ise Kur'an-ı Kerim'de sekiz yerde geçmektedir. Bu kelime Uygur tercümesinde, bir yerde aynen geçerken diğer yerlerde *şäytân* ile karşılanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de şeytanın isimlerinden biri de *ğarür*dur. Bu kelimeye karşılık olarak Uygurca tercümede *şäytân* tercih edilmiştir. *Xannäs* kelimesi ise bir yerde geçer. *Xannäs* Uygurca tercümede, bu anlamda kullanılan diğer kelimelerde olduğu gibi *şäytân* ile karşılanmıştır. Görüldüğü üzere *Şeytan* ve bu anlama gelen diğer kelimeler için Uygurca tercümede Uygurca karşılık hiç yoktur. Uygur Kur'an tercümesinde bu kelimeler olduğu gibi kullanılmıştır.

Cin kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde geçer. Uygurca tercümede kelimeye her yerde yeni bir karşılık verilmeden aynen (*cin*) kullanılmıştır. Bu kelimenin çoğulunu yapmak için de Türkçe çoğul eki {+lar} kullanılmıştır. *Cin*lerden biri olan *ıfrît* kelimesi de Uygurca tercümede aynen kullanılmıştır.

Nurâni varlık olan **melek** (çoğulu

melâike) Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde, aynı anlamdaki **mülqiyât** ise bir yerde geçmektedir. Bu kelimelerin karşılığı olarak Uygurca tercümede Farsça *fâriştâ* tercih edilmiştir. Uygurca tercümede kelime başındaki *f* Uygurca'nın tipik özelliği olarak *p'*ye dönüşmüştür. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de melek anlamında *rusul* kelimesi de geçmektedir. Bu kelime, kelime anlamı olarak elçiler veya peygamberler demektir. Ayrıca melek diye tercüme edildiği yerler de vardır. Melek anlamında olan *rusul* kelimesi Uygurca tercümede Farsça *pâriştâ* ile karşılanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de bazı meleklerin isimleri de geçmektedir. Bunlardan en çok bilinenleri dört büyük melek (Cebrail, Mikail, Azrail, İsrail)dir. Bunların yanında yazıcı meleklerden (*kirâmen kâtibin*) ve cehennemde görevli meleklerden de bahsetmek gerekir. Dört büyük melekten İsrail'in ismi, Kur'an-ı Kerim'de geçmez. *Azrâil*, Kur'an-ı Kerim'de melekü'l-mevt diye adlandırılmıştır. Bir yerde geçer. Uygurca tercümede görevli kılanan melek anlamına gelen *muäkkäl qilingan pâriştâ* diye tercüme edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçen Mikail ismi Uygurca tercümede aynen kullanılmıştır. Dört büyük melekten Kur'an-ı Kerim'de en çok bahsedilen ve birden fazla isimle anılan Cebrail'dir. Cebrail'in *Cibril*, ruh, ruhu'l-emin, ruhi'l-qudüs gibi isimleri vardır. Bunlardan ruhu'l-emin bir kez geçer. Bu terki Uygur Kur'an tercümesinde *Cibriil* diye tercüme edilmiştir. Dört kez geçen ruhi'l-qudüs ifadesi Uygurca tercümede üç yerde değiştirilmeden kullanılmış, bir yerde yine *Cibriil* kelimesi ile tercüme edilmiştir. Ruh kelimesi de bazı yerlerde Cebrail'in yerine kullanılmıştır. Uygurca tercümede iki yerde bu kelimenin karşılığı olarak *Cibriil* tercih edilmişken, bir yerde kelime aynen kullanılmış parantez için-

de kelimenin açıklaması olarak *Cibriil* diye belirtilmiştir. Uygurca tercümede kelime, iki yerde *vâhiy* bir yerde de *Qur'an* olarak da tercüme edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de *Cibril* kelimesi üç yerde geçer. Uygurca tercümede *Cibriil* ile karşılanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de *Cebrail* için kullanılan kelimelerden biri de *quvâ'dır*. Uygurca tercümede ise güçlü olan melek anlamında *küçlük päriştä* diye tercüme edilmiştir. Ayrıca Uygurca tercümede *küçlük päriştä* ifadesinden sonra parantez içinde *Cibriil* diye açıklama verilmiştir. Şerefli yazıcılar anlamına gelen *kirâmen kâtibin* ifadesi Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçer. Uygurca tercümede Türkçe sıfat tamlaması kuruluşunda ve her iki unsur da Türkçe ekli olarak Arapça+Farsça kelimelerden oluşmuş *hürmâtlik päriştîlär* biçiminde tercüme edilmiştir. Bu tamlamada sıfat unsuruna eklenen Türkçe {+lik} eki ve isim unsurundaki Türkçe {+lär} eki dikkat çeker. İnsanın sağ ve sol tarafındaki melekler (müteleqqiyân) terimi için Uygur Kur'an tercümesinde *ikki päriştä* karşılıklarını kullanmıştır. Cehennemde görevli melekler anlamına gelen *xazeneti cehennem* ve *zebânî* ifadesi Kur'an-ı Kerim'de birer yerde geçer. Uygurca tercümede *dozaxqa muäkkäl päriştîlär* ve *zabânilär* diye tercüme edilmiştir.

Yukarıda geçen melek, cin, şeytan gibi soyut kavramlarla ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında, bu terimlere karşılık olarak Uygur Kur'an tercümesinde her yerde Türkçe kelimeler yerine terimin aslının veya Farsçası tercih edilmiş olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'in Yeni Uygurca Çevirisinde Soyut varlıkların nasıl tercüme edildiğini göstermek üzere hazırlanan bu çalışmada, Kur'an metnindeki soyut terimlerin hangilerinin Yeni Uygurca ile karşılanabildiğinin, hangilerinin yabancı dillerden alınan kelimelerle ve nasıl ifade edildiği hedeflenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de geçen 26 soyut varlık terime Uygurca tercümede toplam 33 karşılık bulunmuştur. Bu

karşılıkların 21'i Arapça (%63,64), 5'i Farsça (%15,16), 2'si Uygurca+Arapça (%6,06), 2'si Uygurca+Farsça (%6,06) ve 2'si Arapça+Farsça (%6,06) ve 1'i Arapça+Uygurca+Farsça (%3,03) biçimindedir. Çalışmadan çıkarıldığına göre Kur'an-ı Kerim'deki soyut varlıkların hiçbirine sadece Uygurca olan karşılık bulunamamıştır. Uygurca kelimeler kullanılan 33 karşılıktan yalnız 5'inde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ikisi yardımcı fiil olan *qil-* ve *qilin-* fiili, ikisi *perişte* kelimesinin önünde sıfat olarak kullanılan *ekki* ve *küçlük* kelimeleri biri de yine *şeytan* kelimesinin önünde sıfat olarak kullanılan *qoğlandi* (kovulmuş) kelimesidir. Buradan da söz konusu terimler inançla ilgili olduğu için dil bilincinin yerini dini hassasiyetin almış olduğu sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

- Ercilasun, A. B. (2004). Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1997). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.
- Ersoy, Yazıcı, H. (2007). Yeni Uygur Türkçesi (Ed: A. Bican Ercilasun), Türk Lehçeleri Grameri, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karagöz, İ. vd. (2010). Dinî Kavramlar Sözlüğü (5. Baskı). Ankara: DİB Yayınları.
- Kasapoğlu, H. (1988). Modern Uygur Türkçesinde Fiil, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,.
- Necip, Emir N. (1995). Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü (Ruşçadan Çeviren: Yrd. Doç.Dr. İklil Kurban) Ankara: TDK Yayınları.
- Öztürk, R. (1994). Yeni Uygur Türkçesi Gramer. Ankara: TDK Yayınları.
- Salih, M. (1992). Kur'an-ı Kerim Uygurçâ Tercümisi, Mänidäni Münävvarä. Padişah Fahdniñ Kur'an Basış Mäcmuasi (Matba'si).

- Yakup, A. vd. (1990-1998). Uygur Tilinin İzah-
liq Lugiti, C. 1-6. Sincan: Milletler
Nâşriyati Yayınları.
- Yazır, M. H. (Elmalılı), (2009). Kur'an-ı Kerim
ve Satır Arası Meali, (Sad. Mustafa
Özel). Konya, Kervan Yayın-Dağıtım.
- Yüksel, N. (2007). Konularına Göre Kur'an-ı
Kerim Fihristi (10.Baskı). İstanbul:
Bayrak Yayınları.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Topal, E. (2019). Yeni Uygur Türkçesi Kur'an-ı Kerim Tercümesinde Soyut Varlıklar, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7986>, Number: 74 Spring 2019, p. 155-164.